

Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsus *(te)t*-rööpvormi, käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde ning sõnade *õudne*, *viis* ja *kuus* ning *julgema* rööpvormide kohta 16.11.2022

Emakeele Seltsi keeleteimkond arutas 22. septembril ja 16. novembril 2022 Eesti Keele Instituudi morfoloogiaesildist (ettepanekud kokku kogunud ja esildiseks vormistanud Sirje Mäearu) ning otsustas järgmist.

1. *tud*-kesksõna *(te)t*-rööpvorm

Eesti Keele Instituudi keelenõuandelt on küsitud *(te)t*-vormide tähenduse ja kasutuse kohta. Keelenõuandjad on arvanud, et *(te)t*-vormid ei kuulu neutraalsesse kirjakeelde, aga stiili ilmestamiseks võib neid kasutada.

(te)t-vorm kui *tud*-kesksõna rööpvorm on üks Johannes Aaviku keeleuuendusettepanekuid (vt nt Aavik 1926¹). Aavik soovitas seda uuendust eriti pikemate kolmesilbiliste tegusõnade puhul (nt *kirjutama*) ja märkis, et see vorm on juba üle kahesaja aasta trükisõnas esinenud, nimelt tartukeelses uues testamendis („Vastne Testament“ 1686), kus on lugeda „Kirjotet om“. Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteimkond tunnistas siiski oma 1926. a otsuses *tet*-kesksõna *tatud*-kesksõna kõrval mittesoovitavaks. Tiiu Erelt on kirjutanud (2002): „Aaviku eete *tet*-osa peaks aga olema meie nüüdisgrammatikaisse sisse kirjutet: *ta-* ~ *da*-liiteliste tegusõnade *tud*-kesksõnal on *tet-* ~ *det*-rööpvõimalus, nt *kirjutatud* = *kirjutet*, *parandatud* = *parandet*.“

Eesti keele ühendkorpus 2021 näitab selle vormi levikut *ta-/da*-liidet sisaldavate tegusõnade puhul, nt nimetama : nimetatud = *nimetet*, varustama : varustatud = *varuset*, kirjeldama : kirjeldatud = *kirjeldet*. Näiteid on ka ilma *ta-/da*-liiteta tegusõnade kohta, mille kesksõnavormis on *tud*-tunnuse asemel *-t*, nt peitma : peidetud = *peidet*, inspireerima : inspireeritud = *inspireerit*. Võrdlus tavapäraste *tud*-vormidega näitab viimaste ülekaalu, samas on korpuses *(te)t*-vorme sadadest tegusõnadest.

Esinemus eesti keele ühendkorpus 2021

<i>tet-lõpulised</i> (esimesed 30)	õigustet 185	armastet 106
nimetet 3097	kujutet 150	riputet 106
kirjutet 1509	niinimetet 146	vahetet 105
austet 1431	tarvitet 144	soovitet 104
huvitet 1012	unustet 138	saavutet 99
varuset 532	kaunistet 132	joonistet 87
ehitet 408	põhjustet 126	tervitet 76
valmistet 391	nõndanimetet 120	valgustet 75
eelnimetet 313	kuivatet 116	koolitet 73
kasutet 312	tunnustet 111	
esitet 271	kinnitet 107	

¹ Johannes Aavik, Eesti verb. Selle liigid ja õigekeelsus. – Keeleuuendus 1926, nr 3, lk 37–45.

det-lõpulised (esimesed 30)

pühendet 429
kirjeldet 350
ühendet 177
avaldet 175
heegeldet 163
täiendet 159
korraldet 139
lahendet 126
esindet 109
põhjendet 99

parandet 80
eelkirjeldet 72
ajendet 68
paigaldet 56
kujundet 55
tähendet 53
omandet 50
eraldet 46
uuendet 44
rahuldet 41
väljendet 38

ohverdet 37
arendet 34
liialdet 30
rakendet 30
meisterdet 29
ihaldet 28
kõrgendet 25
süvendet 23
koondet 21

t-lõpulised

mainit 836
eelmainit 499
ostet 162
peidet 93
ülalmainit 83
muudet 61
suudet 57
keelat 54
keedet 50

võidet 44
kiidet 42
elat 30
sõidet 29
põlat 28
valat 27
teenit 22

inspireerit 70
komplitseerit 52
tsiteerit 42
rafineerit 32
organiseerit 28
multiplitseerit 27
kastreerit 21
konstrueerit 21

Ettepanek. Eesti keele ühendkorpusest 2021² saadud andmete alusel võiks pidada normingukohaseks *ta-/da*-liiteliste tegusõnade *tud*-kesksõna rööpvõimalust *tet-/det*-kesksõna. Näiteks *kirjutatud – kirjutet, valmistatud – valmistet, alandatud – alandet, eemaldatud – eemaldet*. Teiste, ilma *ta-/da*-liiteta verbide puhul võiks läheneda sõnapõhiselt, st kasutuse põhjal otsustada rööpvormi olemasolu, nt *ostetud – ostet, keelatud – keelat, mainitud – mainit* (kuid mitte: *mainitet*), *harit* (kuid mitte: *haritet*).

Otsus. Toimkond leidis, et vormistikus esitamiseks peaks rööpvorme saama moodustada enamikust tegusõnadest. Lepiti kokku sagedamini kasutatavate (*te*)*t*-vormide esitamine EKI ühendsõnastikus märksõnadena, seejuures osutades nende stiililisele markeeritusele märgendiga „stiilitundlik“.

2. Käskiva kõneviisi mitmuse 1. pööre

Käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöördet vormid (*lugegem, ärgegem lugegem*) kuuluvad pidulikku stiili. Neutraalstiilis kasutatakse nende asemel kindla kõneviisi mitmuse 1. pöördet vorme, millele eitavas kõnes eelneb käskiva kõneviisi eitussõna (*loeme, ärme loeme*). (Erelt 2019; M. Erelt, T. Erelt, Ross 2020³) Eitust väljendatakse ka veel lühema vormi abil (*ärme loe*). Ehkki seda on peetud kõnekeelseks, on selle kasutusele tulek päris loomulik (Erelt 2019⁴) vormistiku ühtlustumine, sest sellises vormis on kasutusel eituses levinud verbivorm (*vrđ ei loe, ära loe*).

² Vt <https://teatmik.eki.ee/teatmik/mis-on-tekstikorpus/#eesti-keele-uhendkorpuste-sari>.

³ Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2019, lk 33; Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Tallinn: Eesti Keele Instituut, EKSA, 2020, lk 454.

⁴ Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2019, lk 33.

Õigekeelsussõnaraamatutes on käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde vormid varieerunud: ÕS 1999 ja ÕS 2006 annavad *tõmmakem ~ tõmbame*; *ärgem tõmmakem ~ ärme tõmbame* ning ÕS 2013 ja ÕS 2018 *tõmmakem*; *ärgem tõmmakem ~ ärme tõmba(me)* (samad vormid annab ka „Eesti keele käsiraamat“ 2020⁵). EKI ühendsõnastikus on vormid *tõmmakem*; *ärgem tõmmakem ~ ärme tõmbame*.

Keelekorpuse uuring keskendus eeskätt eitava kõne vormidele. Eesti keele ühendkorpuses 2021 on *ärgem*-vorme 13 114 ja *ärme*-vorme 13 413.

Tabel. Kümne tegusõna käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde eitav kõne (eesti keele ühendkorpuse 2021 põhjal)

Tegusõna	Käskiva kõneviisi vorm	Käskiva kõneviisi eitussõna + kindla kõneviisi vorm	Lühendvorm ⁶
hakkama	ärgem hakakem 141	ärme hakkame 149	ärme hakka 386
kalduma	ärgem kaldugem 35	ärme kaldume 6	ärme kaldu 29
kinkima	ärgem kinkigem 1	ärme kingime 1	ärme kingi 4
küsima	ärgem küsigem 30	ärme küsime 11	ärme küsi 12
laskma	ärgem laskem 591	ärme laseme 128	ärme lase 286
rääkima	ärgem rääkigem 158	ärme räägime 305	ärme räägi 333
tegema	ärgem tehkem 280	ärme teeme 235	ärme tee 327
tekitama	ärgem tekitagem 18	ärme tekitame 17	ärme tekita 52
unustama	ärgem unustagem 4067	ärme unustame 521	ärme unusta 1045
võtma	ärgem võtkem 142	ärme võtame 64	ärme võta 96

Sõnuti on vormide esinemus erinev.

Käskiva kõneviisi eitussõna ja kindla kõneviisiga vormid moodustavad nt sõna *unustama* puhul vastavatest käskiva kõneviisi vormidest umbes kümnendiku: *ärme unustame* 521 – *ärgem unustagem* 4067. Sõna *rääkima* puhul on kindla kõneviisiga vorme aga ligi kaks korda rohkem: *ärme räägime* 305 – *ärgem rääkigem* 158.

Eitusele omased lühendvormid moodustavad nt sõna *laskma* puhul vastavatest käskiva kõneviisi vormidest ligi poole: *ärme lase* 286 – *ärgem laskem* 591. Sõna *kinkima* puhul on eitusele omaseid lühendvorme aga neli korda rohkem: *ärme kingi* 4 – *ärgem kinkigem* 1.

Ettepanek. Ühendkorpuse andmete alusel võiks käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöördes pidada käskiva kõneviisi vormide kõrval normingukohaseks ka kindla kõneviisi vorme, millele eitavas kõnes eelneb käskiva kõneviisi eitussõna, ja eitusele omast lühendvormi.

Otsus. Toimikond toetas ettepanekut.

Käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde vormid
 jaatav kõne: laulgem ~ laulame
 eitav kõne: ärgem laulgem ~ ärme laulame ~ ärme laula

⁵ Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Tallinn: Eesti Keele Instituut, EKSA, 2020, lk 248.

⁶ Mati Erelti kasutatud termin, vt Mati Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2019, lk 33.

3. Sõna *õudne* *a*-tüveline käänamine

ne-lõpulised omadussõnad, milles liite ees on kaashäälikuga lõppev silp, käänduvad üldiselt *e*-tüvelisena (*stiilne* : *stiilse*, *võrdne* : *võrdse*), kuid on ka sõnu, milles tüvi muutub *a*-liseks (*moodne* : *moodsa*, *ehtne* : *ehtsa*). Nendevaheline piir on hägus. Sõna *õudne* on normingust hoolimata püsinud kahe tüübi piiril.

Andmeid eesti keele ühendkorpusest 2021: *õudne* 40 287, *õudse* 1280 – *õudsa* 464, *õudset* 1300 – *õudsat* 617, *õudsesse* 63 – *õudsasse* 30, *õudsel* 118 – *õudsal* 35; *õudsed* 1507 – *õudsad* 926, *õudsete* 239 – *õudsate* 87, *õudseid* 673 – *õudsaid* 343, *õudsetesse* 9, *õudseisse* 1 – *õudsatesse* 3, *õudsaisse* 0, *õudsetel* 22, *õudseil* 0 – *õudsatel* 2, *õudsail* 0; (kõige) *õudsem* 1183 – (kõige) *õudsam* 682, *õudseim* 110 – *õudsaim* 65.

Sõna *õudne* *e*-tüveliste vormide kõrval esineb *a*-tüvelisi vorme, mis moodustavad suhtes normingukohaste *e*-tüveliste vormidega kolmandiku kuni ligi kaks kolmandikku, nt ainsuse omastavas *õudsa* 464 – *õudse* 1280, mitmuse nimetavas *õudsad* 926 – *õudsed* 1507.

Ettepanek. Tunnistada rööpne käänamine *õudne* : *õudsa* normingukohaseks.

Otsus. Toimikond toetas ettepanekut. Seega on sõna *õudne* puhul normingukohane nii *e*-line kui ka *a*-line käänamine.

õudne, *õudse*, *õudset*, *õudsesse*
õudsete, *õudseid*, *õudsetesse* ~ *õudseisse*
õudsem, kõige *õudsem* ~ *õudseim*

õudne, *õudsa*, *õudsat*, *õudsasse*
õudsate, *õudsaid*, *õudsatesse* ~ *õudsaisse*
õudsam, kõige *õudsam* ~ *õudsaim*

4. Sõnade *viis* ja *kuus* ainsuse osastav

Osastava vormid *üht*, *kaht*, *viit* ja *kuut* on saadud reeglipärase häälikumuutuse, lõpukao tulemusel (vrd soome pikemaid vorme *yhtä*, *kahta*, *viittä*, *kuutta*). Et *ht*-ühendit on sõna lõpus keeruline hääldada, on esimesele kahele sõnale tekkinud rööpvormid *ühte* ja *kahte*. Vormid *viite* ja *kuute* on tekkinud nende analoogia põhjal, kuid ei ole seni olnud normingukohased.

Eesti keele ühendkorpus 2021 näitab, et vormi *viit* on ainsuse osastavas umbes 3 korda rohkem kui *viite* (suhe 18 900 : 6400) ja vormi *kuut* umbes 4 korda rohkem kui *kuute* (suhe 12 300 : 3000). Ehkki senised normingupärased vormid on kasutuses ülekaalus, on ainsuse osastava vormid *viite* ja *kuute* korpuses esindatud siiski mitu tuhat korda (*viite* ~ 6400 ja *kuute* ~ 3000 korda), s.t on kasutuses levinud.

Ettepanek. Ainsuse osastavas võiks peale vormide *viit* ja *kuut* pidada normingukohaseks ka vorme *viite* ja *kuute* (mõlemad III vältes).

Otsus. Toimikond toetas ettepanekut. Osastava rööpvormid on peale sõnade *viis* ja *kuus* ka neid sõnu sisaldavatel liitsõnadel *viisteist*(*kümmend*), *kuusteist*(*kümmend*), *viiskümmend*, *kuuskümmend*, *viissada*, *kuussada*.

viis
viit ~ *viite*

viisteist

viitteist ~ viiteteist ~ viitteistkümmend ~ viiteteistkümmend ~ viitteistkümmet ~ viiteteistkümmet

viisteistkümmend

viitteistkümmend ~ viiteteistkümmend ~ viitteistkümmet ~ viiteteistkümmet

viiskümmend

viitkümmend ~ viitekümmend ~ viitkümmet ~ viitekümmet

viissada

viitsada ~ viitesada ~ viitsadat ~ viitesadat

kuus

kuut ~ kuute

kuusteist

kuutteist ~ kuuteteist ~ kuutteistkümmend ~ kuuteteistkümmend ~ kuutteistkümmet ~ kuuteteistkümmet

kuusteistkümmend

kuutteistkümmend ~ kuuteteistkümmend ~ kuutteistkümmet ~ kuuteteistkümmet

kuuskümmend

kuutkümmend ~ kuutekümmend ~ kuutkümmet ~ kuutekümmet

kuussada

kuutsada ~ kuutesada ~ kuutsadat ~ kuutesadat

5. Sõna *julgema* nõrgaastmelised rööpvormid

ÕS 1999-st alates on antud sõnal *julgema* ka kõnekeelsed vormid: *julgenud* (ja ARG1 *julunud*), *julgetakse* (ja ARG1 *juletakse*), *julgetud* (ja ARG1 *juletud*). Eesti keele seletavas sõnaraamatus ja ühendsõnastikus on vormid *julunud*, *juletakse* jne esitatud ilma kõnekeelsusele osutamata. Jaak Peebo on esitanud raamatus „Eesti keele muutkonnad“ (1997)⁷ umbisikulises tegumoes rööpvormid.

Johannes Aavik on märkinud oma grammatikas (1936⁸): „Ametlik keel tahab *julgetakse*, kuna *julgema* on astmevahelduseta verb. Kuid et tegelikult nende verbide passiiv-impersonaal on nõrgas astmes ja et igast reeglist võib elavas keeles erandeid olla ja et *juletakse* tundub palju loomulikum kui *julgetakse*, siis tuleb neid tunnustada kui erandeid ja eelistada.“

Andmeid eesti keele ühendkorpusest 2021: *julgenud* 36 450 – *julunud* 3852, *julgetud* 926 – *juletud* 951, *julgetakse* 1654 – *juletakse* 419, *julgetaks* 155 – *juletaks* 61, *julgenuks* 100 – *julenuks* 10.

Sõna *julgema* vormidest tuleb esile hulk nõrgaastmelisi vorme, mis moodustavad suhtes normingukohaste tugevaastmeliste vormidega kümnendiku kuni enam kui kolmandiku,

⁷ Jaak Peebo, Eesti keele muutkonnad. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 5. Tartu, 1997, lk 132.

⁸ Johannes Aavik, Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1936, lk 72-73.

nt *julenud* 3852 – *julgenud* 36 450, *juletakse* 419 – *julgetakse* 1654, *juletaks* 61 – *julgetaks* 155. Ühe vormi puhul ületab nõrgaastmeline kasutus tugevaastmelist: *juletud* 951 – *julgetud* 926.

Ettepanek. Pidada normingukohaseks ka seni kõnekeelseks peetud nõrgaastmelisi vorme.

Otsus. Toimkond toetas ettepanekut pidada tugevaastmeliste vormide (*julgenud, julgetud, julgetakse jt*) kõrval normingukohaseks ka nõrgaastmelisi vorme (*julenud, juletud, juletakse jt*).

Nõrgaastmelised rööpvormid on järgmistel tugevaastmelistel vormidel.

* *Käändelised vormid*

- *ma-tegevusnime* umbisikuline *tama-vorm*: *julgetama* ~ *juletama*
- *tav-kesksõna*: *julgetav* ~ *juletav*
- *nud-kesksõna*: *julgenud* ~ *julenud*
- *tud-kesksõna*: *julgetud* ~ *juletud*

* *Pöördelised vormid*

- *umbisikulised vormid*

- *kindel kõneviis*
 - *olevik*: *jaatav julgetakse* ~ *juletakse*; *eitav ei julgeta* ~ *ei juleta*
 - *lihtminevik*: *jaatav julgeti* ~ *juleti*; *eitav ei julgetud* ~ *ei juletud*
- *tingiv kõneviis*
 - *olevik*: *jaatav julgetaks* ~ *juletaks*; *eitav ei julgetaks* ~ *ei juletaks*
- *käskiv kõneviis*
 - *olevik*: *jaatav julgetagu* ~ *juletagu*; *eitav ärgu julgetagu* ~ *ärgu juletagu*
- *kaudne kõneviis*
 - *olevik*: *jaatav julgetavat* ~ *juletavat*; *eitav ei julgetavat* ~ *ei juletavat*

- *isikulised eitus- ja liitajavormid*

- *kindel kõneviis*
 - *lihtminevik*: *eitav ei julgenud* ~ *ei julenud*
 - *täisminevik*: *jaatav olen julgenud* ~ *olen julenud jt pööretes*; *eitav ei ole julgenud* ~ *ei ole julenud*
 - *enneminevik*: *jaatav olin julgenud* ~ *olin julenud jt pööretes*; *eitav ei olnud julgenud* ~ *ei olnud julenud*
- *tingiv kõneviis*
 - *minevik*: *jaatav oleks(in) julgenud* ~ *oleks(in) julenud* ~ *julgenuksin* ~ *julenuksin jt pööretes*; *eitav ei oleks julgenud* ~ *ei oleks julenud* ~ *ei julgenuks* ~ *ei julenuks*
- *kaudne kõneviis*
 - *minevik*: *jaatav ma .. nad olevat julgenud* ~ *ma .. nad olevat julenud*; *eitav ei olevat julgenud* ~ *ei olevat julenud*